

"סימפונית הצעצועים" (או "סימפונית ילדים")

מאת: מלחין לא ידוע

איה גל

היצירה המכונה "סימפונית הצעצועים" איננה סימפוניה, אלא יצירה קצרה להרכב כלי מצומצם ולמטרת שעשוע, מהסוג המכונה "דיברטימנטו" או "קאסאצ'ה" (cassation). יצירות כאלה רווחו במרכז אירופה במאה ה-18.

זהות המחבר שנויה במחלוקת. היצירה נדפסה לראשונה ב-1820 בלייפציג, ושם המחבר המצוין עליה הוא "היידן". אולם, היצירה אינה נמצאת ברשימת היצירות של יוזף היידן, שערך הוא עצמו, ולכן קיימת אפשרות לייחסה למיכאל היידן. כמו כן, נמצא עותק של היצירה בכתב ידו של לאופולד מוצרט משנת 1759, ולכן למשך תקופה מסויימת שיערו כי היצירה היא שלו. עם זאת, יש להביא בחשבון כי מלחינים נהגו להעתיק יצירות של אחרים ואף לעבדן, וכי לאופולד מוצרט העתיק יצירות רבות בכתב ידו. בנוסף לכך, מוציאים לאור השתמשו לעתים בשמות של מלחינים מפורסמים כדי לקדם את המכירה של יצירה שיצאה לאור בדפוס.

מחקר מוזיקולוגי על כתבי יד מעלה השערה כי היצירה נוצרה לראשונה על ידי אדמונד אנגרר (Angerer), או על ידי אנדריאס יאקוב רומברג (Romberg). יש להניח שאין ליצירה מלחין אחד, אלא כל אחד מהמלחינים הנזכרים עיבד אותה לצרכיו עד שיצאה בדפוס.

היצירה אותה אנחנו מכירים היא בת שלשה פרקים (אם כי ייתכן מאד שבמקור היו בה פרקים נוספים). הפרקים הם:

1. Allegro

2. Menuetto

3. (Finale Allegro)

שלשת הפרקים מסודרים על פי המקובל בתקופה הקלאסית: פרק ראשון אנרגטי ותנועתי, פרק שני גלנטי ואיטי יותר, ופרק אחרון מהיר ומבריק. עם זאת, הפרקים קצרים מאד (במיוחד הפרק האחרון), ואין בהם מקום לפיתוח.

כל הפרקים כתובים בסולם אחד, כנראה מתוך התאמה לצעצועים בעלי הגובה המוגדר (משרוקית קוקיה וחצוצרה). סגנון הכתיבה מתאים לתקופה הקלאסית המוקדמת (המחצית הראשונה של המאה ה-18).

הרכב הכלים כולל חטיבה מצומצמת של כלי קשת- כנור I, כנור II ובס (המנוגן בידי הצ'לי, לעתים בהכפלה של קונטרבס), וכמה צעצועים:

1. חצוצרה – משמיעה את הצליל סול
2. תוף צעצוע – מנגן יחד עם החצוצרה באותה תבנית ריתמית
3. משרוקית קוקיה – משמיעה טרצה קטנה בירידה בצלילים סול-מי (אם היצירה מנוגנת ב-דו מז'ור).
4. משרוקית זמיר המשמיעה טריל ארוך, לפעמים בתוך קערת מים.
5. רעשן
6. משולש
7. משרוקית שָלו בצליל פה (מופיעה רק בטריו)

הנה קישור לביצוע נחמד של היצירה ע"י תזמורת הנוער הרומנית (אמנם החצוצרה והתוף אינם צעצועים, אבל הביצוע שלהם מובלט בעריכת הסרט)

<https://www.youtube.com/watch?v=1miohLVZobE>

אפיונים מוזיקליים בולטים

פרק ראשון:

הפרק הראשון הוא קולאז' של נושאים מוזיקליים קצרים. הנושאים פשוטים, הן מבחינת הקו המלודי והמקצב והן מבחינה הרמונית. רצף כזה של נושאים קצרים מאפיין דיברטימנטו, אבל בניגוד ליצירות מאוחרות יותר, כמו "מוזיקת לילה זעירה" למשל, אין כאן מבנה מקובל של צורת הסונטה. זהו פרק דו חלקי, אשר החלק הראשון שלו מסתיים בסולם הדומיננטה, והחלק השני חוזר לסולם הטוניקה. סממנים המזכירים את מבנה הסונטה הם חזרה של כל הנושאים ב-דו מז'ור בחלק האחרון של הפרק (מעין רפריזה), והופעה של סולם נוסף (פה מז'ור) לפני הרפריזה. לעומת זאת אין פיתוח, ואין שני אזורים טונליים ברורים עם גשר המוביל מהראשון לשני. הנושאים המופיעים בחלק הראשון רובם טרנזיטיביים, ועוברים בקלות מ-דו מז'ור ל-סול מז'ור ולהיפך.

המבנה המלודי המאפיין את הנושאים הוא הלחנה רציפה, עם חזרות על מוטיבים אך ללא החלוקה המשנית המקובלת לפסוקית פותחת ולפסוקית משלימה. המהלך ההרמוני מתבסס על דרגות ראשיות ועל אקורדים במצב יסודי, ולכן קל מאד לנגן את הבס. (ראו הצעה לפעילות)

המרקם גם הוא פשוט. הכנורות במרקם הומוריתמי (בדרך כלל בטרצות מקבילות) או באוניסון, והבס מלווה בדרך כלל בצליל היסודי של האקורד.

עם זאת, הפרק איננו בנאלי. העניין בפרק זה נובע בעיקר מחוסר הסימטריה של הפסוקים (אין אף פסוק בן 8 תיבות!), מחילופי המנגינות המהירים ומהשילוב המוצלח של התבניות המוזיקליות של הצעצועים, שהוא לעתים קרובות בלתי צפוי מבחינת המיקום המטרי ולכן מהווה בכל פעם הפתעה.

להלן סכמה של מבנה הפרק:

חלק ראשון (משמאל לימין):

מספרי תיבות	29-32 (4)	22-28 (7)	16-21 (6)	10-15 (6)	1-9 (9)
נושא	קודטה סול מז'ור	נושא IV מ-דו מז'ור ל-סול מז'ור	נושא III מ-סול מז'ור ל-דו מז'ור	נושא II מ-דו מז'ור לסול מז'ור	נושא I דו מז'ור

חלק שני (משמאל לימין):

מספרי תיבות	48-49 (2)	46-47 (2)	43-45 (3)	41-42 (2)	36-40 (5)	33-35 (3)
נושא	נושא V ב-סול מז'ור	גשר ל-סול מז'ור	נושא V פה מז'ור	גשר ל-פה מז'ור	נושא I דו מז'ור	נושא I סול מז'ור

מספרי תיבות	64-67 (4)	58-63 (6)	56-57 (2)	52-55 (4)	50-51 (2)
נושא	קודטה דו מז'ור	נושא IV דו מז'ור	נושא III דו מז'ור	נושא II דו מז'ור	גשר ל-דו מז'ור

הנושאים (כולם ב-דו מז'ור, לצורך נוחיות, פרט לנושא החמישי המופיע בפרק רק ב-פה מז'ור)

נושא I

נושא II

נושא III

נושא IV

נושא V

פרק שני:

הפרק השני הוא מנואט בסגנון גלנטי. המלודיה שלו מבוססת על זוגות של שמיניות, שהראשונה בהן מודגשת ומהווה קדמה לשניה. מבנה מלודי זה מקנה לפרק את אופיו המעודן. לדוגמה:

סיומי הפסוקים הם על הפעמה הבלתי מודגשת. סיומים אלה מהדהדים ומחזקים את המוטיבים של הצעצועים ותורמים גם הם לחינניות של הפרק.

מבנה הפרק הוא מבנה טרנרי מורכב, כמקובל במנואט קלאסי:

מנואט:	: 'a: : b a	(דו מז'ור)
טריו:	: c: : d	(פה מז'ור)
מנואט:	'a b a	(דו מז'ור)

הצעצועים מתחלקים בין המנואט והטריו. הקוקיה והחצוצרה עם התוף מנגנים במנואט, ואילו משרוקית הזמיר מנגנת בטריו, יחד עם משרוקית שָלו בצליל פה, המנגנת באותה תבנית ריתמית של החצוצרה והתוף.

פרק שלישי:

הפרק השלישי הוא קצר, מהיר וחד חלקי – דבר התומך בטענה כי הוא מעובד ממקור ארוך יותר. הפרק מורכב מרצף של שלשה נושאים בני שמונה תיבות כל אחד. המשפטים סימטריים ומתחלקים למשפט פותח ומשפט סוגר. בדרך כלל המשפט הפותח מנוגן רק בכלי הקשת, והצעצועים מצטרפים למשפט הסוגר. (רק בתחילת הפרק, בנושא הראשון, מנגנת משרוקית הזמיר לכל ארכו של הנושא).

כל הפרק הוא ב-דו מז'ור, והוא מסתיים בקודטה קצרה בת 4 תיבות בה מנגנים כל הכלים יחד במלוא העוצמה. הפרק חוזר פעמיים, ומקובל לנגן את הפעם השניה מהר יותר, ולהאיץ לקראת הסוף.

הצעות לפעילות

(בנוסף להצעות המצויינות של רונית)

1. **משחק תגובה מהירה:** אלתור של המורה, עם שימוש לא צפוי בתבניות המלוריתמיות המאפיינות את הצעצועים, ותגובה של התלמידים בשינוי תנועתית לכל תבנית תוך כדי הליכה בחדר. לדוגמה: קו-קו = צעד הצידה וחזרה, תבנית התוף = צעד רדיפה וכד'.

2. **משחק הפוך**: ביצוע התבניות בנגינה על ידי קבוצת תלמידים, בכלים דמויי צעצוע. (אפשר להשתמש בחלילית או במטלופון בשביל צלילי הקוקיה והחצוצרה ובמשרוקית רגילה או מרקס במקום משרוקית הזמיר). הנגינה היא בתגובה לתלמיד ההולך בחדר, ומבצע באופן בלתי צפוי את הצעדים השונים שנקבעו במשחק הקודם. התלמידים המנגנים מגיבים בנגינה לשינויים בהליכה.

3. **יצירה**: שימוש בחפצים "מנגנים" ליצירה קבוצתית בה משולבים הכלים הללו. (פומפיה, צרור מפתחות, גומיה מתוחה על כוס, בקבוק מים מינרליים, סכו"ם וכד'),

4. **נגינה על פי היצירה**: ביצוע קו הבס על פי תוים, לפי הפרטיטורה: בפרק הראשון ובפרק השלישי, וכן במנואט ללא הטרוי, ניתן לפשט את הבס כך שיכלול רק ארבעה צלילים: דו- רה – פה – סול.

5. **הכרות בשירה עם הנושאים השונים בפרק הראשון**.

5. **אוריינות של קריאת תוים**: חידון לזיהוי הנושאים מתוך נגינת המורה. הדף עם הנושאים הכתובים מוקרן או משוכפל לתלמידים. (מצורף דף הנושאים)

6. **הבלטת סיומי הפסוקים בפרק המנואט**:

א. החווית קידה, או תנועת יד מתאימה המצביעה על סיומי הפסוקים על הפעמה השניה.
ב. כמו א', אך מחווים גם בעת שנשמעים המוטיבים של הצעצועים (גם הם מסתיימים על הפעמה השניה, בדומה לסיומי הפסוקים)
ג. עריכת רשימה של שמות בעלי שתי הברות שהראשונה בהן מוטעמת (רוני, דינה, נועה, יוסי, וכד'), ואלתור מנגינה בשמיניות על שמות אלה, עם סיומי הפסוקים בשני רבעים והפסקה.

ד. הכרות עם ריקוד המנואט בתקופה הקלאסית – ריקוד זוגות סלוני דוגמה: המנואט מאת בוקריני

<https://www.youtube.com/watch?v=lxeb1KZYrZA>

הנושאים לחידון:

(ניתן לשנות את הסדר)

